

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ХІТРОВА ГАННА ВІКТОРІВНА

УДК 378.017.4

**ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Республіканському вищому навчальному закладі „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта), Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Горбунова Наталія Володимирівна,
Республіканський вищий навчальний заклад
„Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта),
директор Інституту педагогіки, психології та інклюзивної
освіти, завідувач кафедри педагогічної майстерності вчителів
початкових класів та вихователів дошкільних закладів.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Вербицька Поліна Василівна,
Національний університет „Львівська політехніка”,
завідувач кафедри історії України та етнокомунікації;

кандидат педагогічних наук, доцент
Зябрева Світлана Едуардівна,
Горлівський інститут іноземних мов
Державного вищого навчального закладу
„Донбаський державний педагогічний університет”,
доцент кафедри педагогіки.

Захист дисертації відбудеться „28” березня 2014 р. о 9⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 74.053.01 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2).

Автореферат розіслано „25” лютого 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Коляда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне освітнє середовище України розвивається в руслі світових процесів, які впливають на усталення фундаментальних основ політики держави в цій галузі. Інформатизація та комп'ютеризація різних галузей розвитку суспільства, докорінні зміни у змісті освіти, завдання підготовки студентів нової генерації, готових до інноваційної діяльності, визначають пріоритетні напрями роботи вищих навчальних закладів. Висуваються завдання вдосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі, пошуку шляхів і способів його інтеграції у світову освітню систему, модернізації змісту професійної підготовки молоді, розроблення й апробації новітніх технологій визначені у державних нормативно-правових документах. Одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти України є навчання та виховання підростаючого покоління на засадах громадянськості, патріотизму, толерантності й поваги до інших народів. Формування особистісних якостей громадянина України, виховання демократичного світогляду є основною метою громадянського виховання, на чому наголошується в Конституції України, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Законах України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, інших державних нормативно-правових документах.

Як показав аналіз сучасної практики, важливе значення має громадянське виховання студентської молоді саме в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, адже формування й становлення громадянина значною мірою визначається середовищем.

Однак у сучасній практиці громадянського виховання студентської молоді мають місце суперечності, які потребують розв'язання, а саме між:

- цілями та завданнями, які висуваються до організації процесу громадянського виховання у вищому навчальному закладі, та несформованістю мотивів до їх досягнення;

- різноманітністю методів, форм і видів діяльності, які використовуються в навчально-виховному процесі, та недостатньою розробленістю організаційно-методичного інструментарію реалізації громадянського виховання у вищому навчальному закладі;

- необхідністю теоретичного та методичного забезпечення процесу громадянського виховання студентської молоді та реальним становищем запровадження цих вимог на практиці.

Значний внесок у розроблення теоретико-методичних засад громадянського виховання здійснили О. Сухомлинський, Б. Чижевський, М. Ярмаченко та ін. Психолого-педагогічні особливості формування світогляду громадянина, його національної та громадянської самосвідомості проаналізовано у працях І. Бега, М. Боришевського, В. Борисова, П. Вербицької, О. Вишневського, К. Чорної та ін. Важливою складовою громадянського виховання є формування громадянськості студентів вищих навчальних закладів (І. Сопівник, О. Кафарська, А. Сігова та ін.). Вирішенню окремих питань громадянського виховання в історичному ракурсі присвячено низку сучасних наукових досліджень, зокрема історії становлення та

розвитку громадянського виховання – П. Ігнатенко, Л. Крицька, Н. Косарева, В. Кузь, І. Кучинська, В. Поплужний, О. Рацул, О. Сухомлинська та ін.

Окремі аспекти організації та здійснення громадянського виховання в навчально-виховному процесі вищої школи розглядаються у працях В. Бутенка, М. Бабакіної, С. Гнатенко, Н. Горбунової, С. Долецької, С. Зябревої, О. Коберника, Н. Побірченко, Н. Ревнюк, О. Сухомлинської, В. Федяєвої та ін.

Актуальність поглиблення теоретичного та практичного досвіду громадянського виховання студентів вищої школи, необхідність модернізації його змісту, форм, методів і засобів, відсутність чітко визначених напрямів подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми наукового дослідження – **„Громадянське виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової теми кафедри педагогічної майстерності вчителів початкових класів та вихователів дошкільних закладів „Формування ціннісних орієнтацій учителів початкових класів і вихователів дошкільних закладів у контексті підвищення педагогічної майстерності” (номер держреєстрації 0111U001476). Тему дослідження затверджено вченою радою Республіканського вищого навчального закладу „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) (протокол № 5 від 24 листопада 2010 р.) і погоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 21 грудня 2010 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу проблеми дослідження розробити, науково обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі ВНЗ.

Гіпотеза дослідження. Ефективність роботи з громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі ВНЗ може бути забезпечена у разі дотримання таких педагогічних умов: формування позитивної мотивації до виявів громадянськості як важливої якості особистості; запровадження активних та інтерактивних методів і форм роботи, активно-творчої громадської діяльності; використання потенціалу дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування громадянськості студентської молоді; використання в навчально-виховному процесі спецкурсу „Громадянське виховання студентської молоді”; виховання єдності правової, соціальної, професійної, поведінкової та особистісної спрямованості майбутнього фахівця.

Відповідно до мети й гіпотези було визначено такі **задачі дослідження**:

1. З'ясувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці й уточнити категоріальний апарат дослідження.

2. Визначити критерії, показники та рівні сформованості громадянськості студентів.

3. Розробити та впровадити модель громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

4. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні

умови громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Об'єкт дослідження – громадянське виховання студентської молоді у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – педагогічні умови громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Для досягнення поставленої мети, розв'язання задач і перевірки гіпотези було використано такі взаємопов'язані **методи дослідження**:

– *теоретичні* – системний аналіз філософської, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури, змісту нормативно-законодавчих документів із метою розкриття сутності громадянського виховання; ретроспективний метод для дослідження теоретичних основ проблеми; теоретичне моделювання для створення моделі громадянського виховання студентської молоді;

– *емпіричні* – опитування, тестування, анкетування за рівнем сформованості громадянськості у студентської молоді, аналіз продуктів діяльності для визначення особливостей функціонування технології громадянського виховання;

– *методи математичної статистики* – спосіб здійснення кількісного й якісного аналізу експериментальних даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась у Республіканському вищому навчальному закладі „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта), Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля, Рівненському державному гуманітарному університеті, Севастопольському інституті Банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України. На різних етапах у дослідженні взяли участь 298 студентів, 96 викладачів, із них 24 куратори академічних груп.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* обґрунтовано педагогічні умови громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу (формування позитивної мотивації до виявів громадянськості як важливої якості особистості; запровадження активних та інтерактивних методів і форм роботи, активно-творчої громадської діяльності; використання потенціалу дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування громадянськості студентської молоді; використання в навчально-виховному процесі спецкурсу „Громадянське виховання студентської молоді”; виховання єдності правової, соціальної, професійної, поведінкової та особистісної спрямованості майбутнього фахівця); розроблено модель громадянського виховання студентів, яка охоплює парадигму особистісно-гуманістичного виховання, підходи (діяльнісний, системний, функціональний, аксіологічний і культурологічний), принципи, педагогічні умови забезпечення ефективності формування громадянськості студентства та структуру громадянськості, відповідно до якої сформовано етапи діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу (інформаційний, діяльнісно-продуктивний, рефлексивний), зміст яких розкрито в напрямках роботи (цільовий, змістовий та організаційно-методичний), конкретизовано у формах, методах, засобах виховання;

– *уточнено* сутність понять „громадянське виховання”, „громадянське виховання студентської молоді”, „громадянськість”; критерії (когнітивний,

ціннісний і поведінковий), показники та рівні (низький, середній, достатній, високий) сформованості громадянськості студентської молоді;

– *конкретизовано* загальнонаукові підходи до громадянського виховання студентської молоді в умовах вищої школи (діяльнісний, системний, функціональний, аксіологічний);

– *подальшого розвитку набули* теоретичний зміст, форми та методи громадянського виховання в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в діагностиці сформованості громадянськості, експериментальній перевірці моделі та педагогічних умов громадянського виховання; розробленні та впровадженні програми спецкурсу „Громадянське виховання студентської молоді”, практикуму, що передбачає застосування інноваційних та інтерактивних форм і методів громадянського виховання студентів вищої школи, методичних рекомендацій і науково-методичних матеріалів для кураторів академічних груп, мета яких – формування громадянськості студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Результати дослідження можуть бути використані у практиці громадянського виховання студентів вищих навчальних закладів, зокрема у створенні методичних посібників для викладачів і студентів, у процесі професійної підготовки студентської молоді.

Результати дослідження *впроваджено* у практику роботи викладачів і кураторів академічних груп вищих навчальних закладів, у яких читається лекційно-практичний курс із громадянського виховання молоді, а саме Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне) (акт про впровадження № 60 від 07.03.2013 р.), Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ) (довідка про впровадження № 108–115–688/39 від 19.03.2013 р.), Республіканського вищого навчального закладу „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) (довідка про впровадження № 45 від 19.04.2013 р.), Севастопольського інституту Банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України (м. Севастополь) (акт про впровадження № 01–020/537 від 29.04.2013 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідались, обговорювалися на науково-практичних і науково-методичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – „Розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти у контексті Болонського процесу” (Ялта, 2010), „Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор” (Ялта, 2011, 2013), „Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України” (Ялта, 2011, 2012), „Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності” (Житомир, 2011), „Наука, освіта, суспільство очима молодих” (Рівне, 2011), „Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітаристики у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти” (Луганськ, 2012), „Інноваційні технології в освіті” (Ялта, 2012); *всукраїнських* – „Сучасні аспекти виховання студентської молоді” (Харків, 2011), „Реалізація компетентнісного підходу в системі професійної освіти педагога” (Євпаторія, 2012),

„Виховання студентської молоді в процесі професійної підготовки: сучасний стан, проблеми і перспективи” (Хмельницький, 2012); *міжвузівських* – „Виховання, освіта, менеджмент, філософія, право: історичний аспект” (Євпаторія, 2011, 2012), „Організаційно-педагогічні аспекти формування та розвитку майбутнього фахівця” (Євпаторія, 2011, 2012). Ключові положення дослідження обговорювалися та дістали позитивну оцінку на засіданнях кафедр педагогіки та управління навчальними закладами, педагогічної майстерності вчителів початкових класів і вихователів дошкільних закладів Республіканського вищого навчального закладу „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено в 17 одноосібних публікаціях, із яких у 7 опубліковані основні наукові результати дисертації, 10 мають апробаційний характер.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (315 найменувань, із них 5 – іноземною мовою), 9 додатків на 78 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 285 сторінок, із них 176 сторінок – основний текст. Робота містить 17 таблиць, 12 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; визначено мету, задачі, об’єкт, предмет; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; схарактеризовано методи дослідження; висвітлено відомості щодо апробації та упровадження його результатів; подано інформацію про публікації та структуру дисертаційної роботи.

У **першому розділі** – „*Громадянське виховання як педагогічна проблема*” – здійснено ретроспективний огляд проблеми громадянського виховання на основі аналізу її історичного розвитку, педагогічної теорії та практики; виявлено специфіку означеного аспекту виховання; визначено критерії, показники, рівні, а також проведено діагностику сформованості громадянськості студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Проблемі виховання громадянина завжди надавали великої ваги вітчизняні науковці. Вивчення періоду античності Г. Жураковським, зокрема у праці „Очерки по истории античной педагогики” (1963), показали, що домінуючими у давні часи були дві тенденції, що в подальшому заклали основи для усталення ключової ідеї громадянського виховання. Перша тенденція бере свій початок від Сократа, її приклад – практика громадянства у класичних республіках Греції та Римі. Це – республіканська громадянськість, що розглядає особистість як члена політичного суспільства, як його складову. Друга тенденція представлена ідеєю, яку обстоював Антісфен Афінський, започаткувала розроблення теорії вільного виховання, її розвиток та обґрунтування продовжили Т. Джефферсон і Дж. Локк. Мова йде про ліберальну громадянськість, сутнісні характеристики якої висвітлено у статті О. Сухомлинської „Ідея громадянськості й школа в Україні” (1999). Ідея цього поняття полягає в тому, що всі індивіди рівні між собою та мають однакові представницькі права, незалежно від будь-яких обов’язків і будь-яких обставин.

Громадянськості та громадянському вихованню значну увагу приділяли й українські педагоги та громадські діячі (Г. Ващенко, М. Грушевський, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.).

Першими вченими-науковцями на теренах сучасної України, які поставили за мету вирішення завдань національного та громадянського виховання молодого покоління були І. Бех, В. Борисов, М. Боришевський, М. Євтух, П. Ігнатенко, В. Кузь, В. Поплужний, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.

Сучасні дисертаційні дослідження в галузі громадянської освіти присвячено формуванню громадянськості студентів вищих навчальних закладів (О. Рацул, І. Сопівник), громадянської позиції (О. Кафарська, А. Сігова, К. Чернишова). В ході досліджень доведено необхідність системної організації процесу громадянського виховання студентської молоді та використання активних та інтерактивних методів і засобів.

У дисертаційному дослідженні уточнено сутність поняття „громадянське виховання” з погляду різних наукових підходів, яке розглядається як цілісна, ієрархічна система з властивими тільки їй характеристиками й особливостями, основу якої становить процес формування аксіологічних орієнтацій, які є фундаментом для розвитку громадянської культури та поведінки студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Водночас у роботі уточнено сутність поняття „громадянськість студентської молоді”. Представники інтеракціонізму (американські психологи Ч. Кулі, Д. Мід) вважають, що громадянськість виникає у процесі рольової взаємодії членів групи за допомогою відповідних стимулів. Згідно з концепцією самоактуалізації (засновник – американський психолог А. Маслоу) громадянськість інтерпретується як потреба реалізації власного особистісного потенціалу в соціальній, державній творчості. Громадянськість – це різновид базової соціальної установки, суть якої полягає в готовності особистості свідомо приймати й відповідально, добровільно виконувати закони та вимоги своєї держави. Ми розглядаємо поняття „громадянськість” як невід’ємну складову характерологічних якостей особистості, що відповідає за певний компонент структури, який перебуває в чіткому співвідношенні з іншими. Так, виокремлюємо п’ять ключових компонентів: перший – правовий (якості: законослухняність, відповідальність, правовий обов’язок); другий – соціальний (нормативність, ініціативність, комунікативність); третій – професійний (професійна затребуваність, співпраця і творчість); четвертий – поведінковий (громадянський вчинок та активність); п’ятий – „Я-моральне” (доброчинність, гуманність і толерантність). Отже, охарактеризовані компоненти визначають внутрішню структуру громадянськості, на яку впливають такі чинники: переконання, процес самореалізації, самовиховання, ЗМІ, сім’я, норми права. В структурі громадянськості особистості нами визначено її зовнішнє оформлення, що представлено взаємозв’язком трьох складових: громадянською самосвідомістю, громадянською позицією та поведінкою, на формування яких впливає мотивація особистості, суспільство, активна діяльність.

Формування відповідних якостей громадянина залежить від особливостей громадянського виховання студентської молоді, що зумовлюється об’єктивними

чинниками, до яких належать: девальвація загальнолюдських і громадянських цінностей серед молоді, розширення інформаційного простору, виконання різних соціальних ролей; а також суб'єктивними, якими є набуття самостійності, входження в „доросле” життя, критичність, емоційна чутливість, сформованість світогляду, певних переконань, ставлення до подій, що відбуваються в країні.

Визначено критерії та показники рівнів сформованості громадянськості студентської молоді: *когнітивний* із показниками – знання державної мови, традицій та історії рідного народу, Конституції, законів української держави, власних прав, усвідомлення своєї приналежності до української держави, сформованість громадянської гідності, відповідальності й обов'язку; *ціннісний*, що виявляється в усвідомленні громадянських цінностей, сформованості громадянської самосвідомості; *поведінковий*, показниками якого є сформована громадянська позиція, здатність реалізовувати громадянські вміння та навички.

За попередньо визначеними критеріями та показниками нами охарактеризовано чотири рівні сформованості громадянськості студентів.

Високий рівень визначається знанням державної мови, традицій та історії рідного народу; Конституції, законів української держави, власних прав; усвідомленням своєї приналежності до української держави, громадянських цінностей; сформованістю громадянської гідності, відповідальності й обов'язку, патріотичної самосвідомості, а також умінням реалізовувати громадянські вміння та навички.

Достатній рівень характеризується сформованою громадянською позицією та поведінкою; у власній поведінці по відношенню до держави, мови студенти керуються суспільно-значущими мотивами, мають наміри щодо поліпшення життя у країні, реалізуючи себе як громадяни-професіонали.

Студентській молоді із *середнім рівнем* властива діяльність, яка має пасивний, безініціативний характер, у житті вони керуються цілями, спрямованими на підтримку власної життєдіяльності; вони не є активними носіями громадянської поведінки; у своєму ставленні до майбутнього та держави використовують неконкретні визначення, мають сумніви щодо поліпшення життя у країні.

Низький рівень вказує на несформовану систему громадянських цінностей у студентів, нерозумінням того, що справді має суспільне значення; молодь відчуває великі утруднення щодо визначення власного ставлення до майбутнього, держави, суспільства, сім'ї та професії, виявляє песимізм; у діяльності керується меркантильними цілями й амбіціями.

Під час констатувального етапу експерименту представникам студентської молоді було запропоновано виконати завдання за кожним із критеріїв, а саме: когнітивний – опитування на визначення обізнаності в громадянській сфері й інтерв'ювання на дослідження рівня усвідомлення своєї приналежності до української держави; ціннісний – методики „Вербальні реакції на слова-стимули” та незакінчених речень; поведінковий – тестування на визначення сформованості громадянської позиції та анкетування на дослідження рівня сформованості громадянської поведінки.

Аналіз результатів констатувального експерименту свідчить, що 25,7 % досліджуваних експериментальної та 26,7 % контрольної групи мають достатній і

34,4 % (32,7 % відповідно) середній рівні сформованості громадянськості, а 29,1 % (27,3 %) студентів – низький рівень. Разом із тим, у 10,8 % респондентів експериментальної й 13,3 % контрольної груп виявлено високий рівень сформованості громадянськості як інтегрованої якості особистості.

На основі аналізу якісних результатів констатувального обстеження виявлено, що більшість представників студентської молоді (67,1 %) не були вмотивовані до активної громадської діяльності, не розуміли важливості прояву та відстоювання власної громадянської позиції. Як правило, в цих студентів громадянська позиція має невизначений, номінальний характер, що пов'язано з психологічними віковими особливостями та процесами соціалізації, професійного пошуку. Зазначене дає підстави стверджувати, що формуванню громадянськості загалом і виробленню громадянської позиції й поведінки, зокрема, приділяється недостатньо уваги, як студентами, так і викладачами.

У другому розділі – „*Теоретичне обґрунтування моделі та педагогічних умов громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу*” – розроблено й обґрунтовано модель і педагогічні умови громадянського виховання студентства у вищій школі.

Метою запропонованої моделі громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу є формування громадянськості, очікуваний результат – сформована громадянськість студентів як інтегрована якість особистості (*результативний блок*). Означена модель охоплює *методологічний блок* (парадигма особистісно-гуманістичного виховання, підходи (діяльнісний, системний, функціональний, аксіологічний і культурологічний), принципи, педагогічні умови забезпечення ефективності формування громадянськості студентства); *критеріально-діагностувальний блок*, до якого входять критерії сформованості громадянськості: когнітивний із показниками (знання державної мови, традицій та історії рідного народу, Конституції, законів української держави, власних прав); ціннісний (усвідомлення громадянських цінностей; сформованість громадянської самосвідомості); поведінковий (сформованість громадянської позиції; здатність реалізовувати громадянські вміння і навички) та рівні (високий, достатній, середній, низький). У межах *змістового блоку* визначено етапи діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу (інформаційний, діялісно-продуктивний, рефлексивний), зміст яких розкрито в напрямках роботи (цільовий, змістовий та організаційно-методичний), а також форми, методи, засоби виховання (рис. 1).

Цільовий напрям відображає пріоритетні цілі й завдання виховного процесу у вищій школі, що покладені в основу законів, концепцій, нормативно-правових актів, які регламентують діяльність вищих навчальних закладів.

Змістовий напрям процесу громадянського виховання студентської молоді узгоджується із загальними цілями вищої освіти й визначає конкретні форми й методи формування громадянськості студентів. Вибір змісту роботи з громадянського виховання зумовлений: вимогами державних освітніх стандартів, програмами навчальних курсів, планами виховної роботи вищих навчальних закладів.

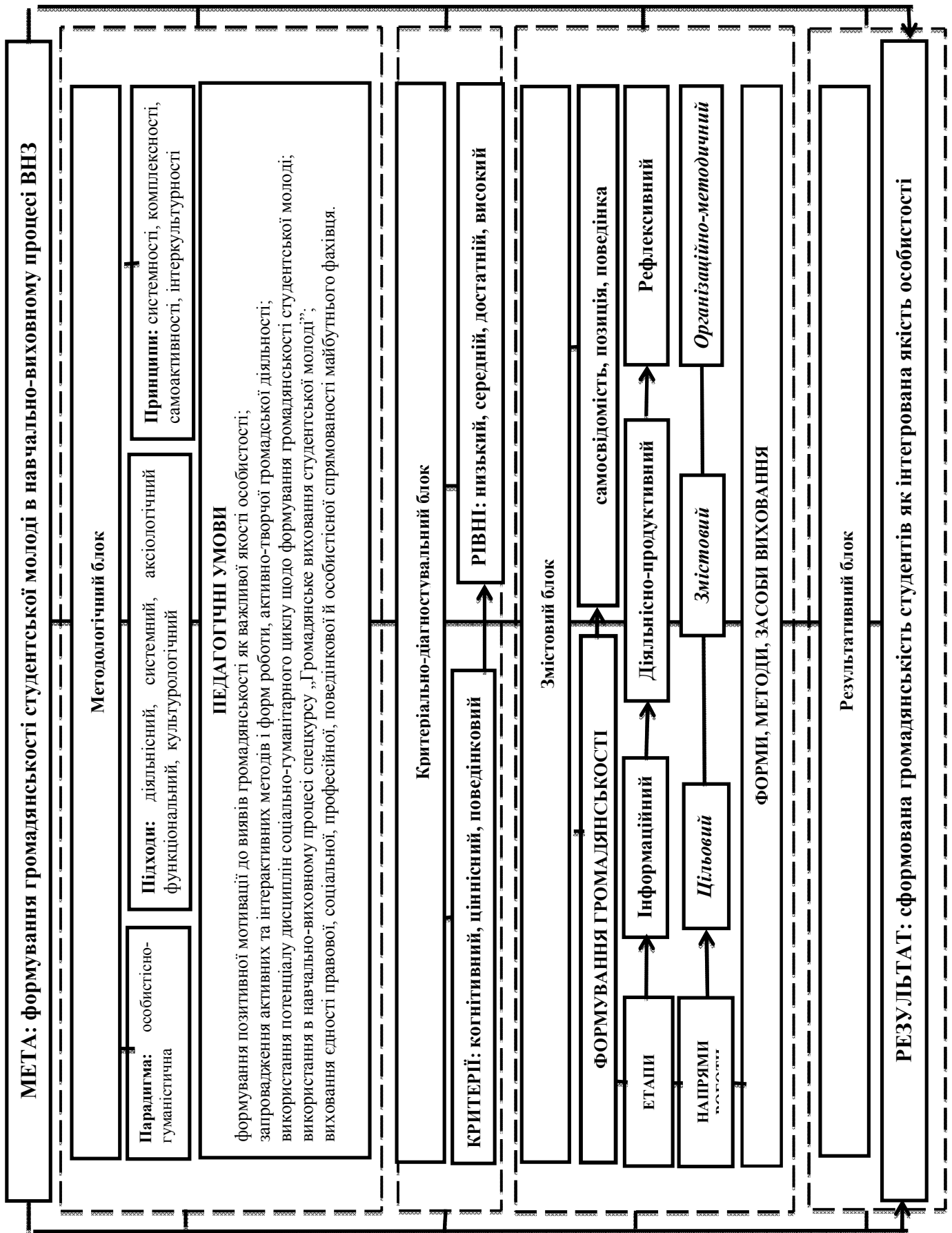

Рис. 1. Модель громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу

Організаційно-методичний напрям моделі громадянського виховання передбачає використання всього різноманіття форм організації навчально-виховної діяльності студентської молоді з наданням переваги активним та інноваційним видам діяльності. Оновлення змісту громадянського виховання пов'язане із впровадженням інноваційних форм і методів діяльнісного типу, коли в основу спільної діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу покладаються принципи активної творчої взаємодії, єдність виховної, дослідницької, позанавчальної громадської роботи. Ці вимоги задовольняє принцип комплексності, що припускає єдність соціальних, професійних та особистісних аспектів навчально-виховної діяльності студентської молоді.

Означені напрями роботи з формування громадянськості студентської молоді реалізуються поетапно з використанням усього методичного інструментарію: методів, засобів і форм організації навчально-виховної діяльності студентів. Серед форм організації навчально-виховної роботи, що використовуються для формування громадянськості, пріоритетними є індивідуальні та групові. До методів формування громадянськості студентської молоді належать: проблемно-пошукові, метод моделювання ситуацій, що передбачають актуалізацію громадянсько-ціннісних орієнтацій студентів.

Формування громадянськості студентської молоді передбачає використання засобів виховання, що відповідають процесу громадянського виховання у вищій школі. Пріоритет у виборі засобів навчально-виховної діяльності залежатиме від особливостей формування складової громадянськості, етапу формування цієї складової, підготовленості студентської молоді. Проте перевага при цьому надається засобам, що мають соціальне й особистісне значення, стимулюють самостійну й науково-дослідну діяльність студентів.

На основі теоретичного аналізу проблеми дослідження та результатів констатувального експерименту обґрунтовано педагогічні умови громадянського виховання студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, до яких віднесено: формування позитивної мотивації до виявів громадянськості як важливої якості особистості; запровадження активних та інтерактивних методів і форм роботи, активно-творчої громадської діяльності; використання потенціалу дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування громадянськості студентської молоді; використання в навчально-виховному процесі спецкурсу „Громадянське виховання студентської молоді”; виховання єдності правової, соціальної, професійної, поведінкової та особистісної спрямованості майбутнього фахівця.

Процес упровадження зазначених вище педагогічних умов громадянського виховання забезпечує реалізацію складових структури громадянськості (громадянська самосвідомість, позиція й поведінка).

У третьому розділі – *„Експериментальна перевірка моделі та педагогічних умов громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу”* – визначено шляхи реалізації форм і методів громадянського виховання студентів у вищій школі; описано результати експериментальної перевірки моделі та педагогічних умов.

Поетапна реалізації означеної моделі охоплювала систему роботи, що передбачала все різноманіття форм, методів, засобів виховання, ефективність якої забезпечувалась за допомогою педагогічних умов і стала основою формувального експерименту, що обіймав три взаємопов'язані етапи – інформаційний, діяльнісно-продуктивний, рефлексивний, – відповідно до яких робота розподілялася за курсами підготовки студентів. Спеціальна робота проводилася за трьома напрямками: цільовим, змістовим та організаційно-методичним.

На *інформаційному етапі* (1–2 курс) використовувалися такі форми роботи: лекційно-практичні заняття, спецкурс, робота з періодичними виданнями. Зі студентами проводилися лекційно-практичні заняття за такою тематикою: „Демократизація влади в сучасній прагматичній практиці”, „Діалектика розвитку влади та владних відносин у громадянському суспільстві”, „Громадський сектор в Україні: дієвість при активізації політичної участі громадян”, „Толерантність як основа розвитку громадянського суспільства”; бесіди – „Громадянська освіта молоді та політика держави: шляхи реалізації й результати взаємодії”, „Демократичні процеси у вищій школі: погляд студентської молоді”, „Студентське самоврядування та політичне життя української держави”, „Виборчий процес і сучасна молодь”; дискусії – „Молодіжна політика держави: сучасні механізми реалізації”, „Моє майбутнє в Україні”, „Студентська молодь і політичні процеси”, „Що таке демократія?”.

Під час роботи на цьому етапі виявлялися сформованість стійкого інтересу до громадянськості як важливої складової структури особистості, ініціативність діяльності, теоретична обізнаність у правовій сфері. На інформаційному етапі реалізовувались такі педагогічні умови – формування позитивної мотивації до громадянськості як важливої якості особистості, використання потенціалу дисциплін соціально-гуманітарного циклу, впровадження спецкурсу „Громадянське виховання студентської молоді”.

Діяльнісно-продуктивний етап (3 курс) передбачав проведення практичних занять, практикуму, тематичних кураторських годин („Молодь у сучасному світі”, „Допомога. Якою вона може бути”, „Зроби Україну кращою: власний досвід”), ділової гри, виховних заходів („Україна – європейська держава”, „Я – громадянин української держави”, „Найкраще – дітям”, „Твоя країна – Україна. Україна – незалежна держава”). На цьому етапі роботи було реалізовано педагогічну умову – запровадження активних та інтерактивних методів виховання, серед яких використано „Мікрофон”, „Займи позицію”, „Коло ідей”. Із метою формування громадянськості студентам пропонувалися розробити й провести виховні ділові ігри: „Державний устрій: реалії сьогодення з поглядом у майбутнє”, „Українське суспільство очима молоді”, „Громадянин України: сучасна модель”. Результатом означеного етапу роботи стала сформованість громадянської позиції студентської молоді.

Рефлексивний етап (4 курс) започаткував участь студентів у роботі студентського самоврядування, організацію диспутів („За завісою доступу до публічної інформації”) й мозкових атак („Толерантність у системі полікультурного виховання молоді: механізми реалізації”, „Волонтерська допомога дітям-сиротам”, „Волонтерська діяльність студентства”), проектної діяльності („Громадянське

суспільство: збереження та розширення демократії в молодіжному середовищі”), створення та розв’язання проблемних ситуацій. На цьому, заключному етапі роботи реалізовано педагогічну умову – виховання єдності правової, соціальної, професійної, поведінкової та особистісної спрямованості майбутнього фахівця.

Окреслена робота суб’єктів навчально-виховного процесу привела до того, що у студентів було сформовано громадянську самоідентифікацію, систему громадянських цінностей, отже, розвинулися почуття обов’язку і відповідальності, громадянська позиція та поведінка.

Порівняльний аналіз кількісних і якісних результатів експериментальної роботи підтвердив зростання рівня сформованості громадянськості студентської молоді в навчально-виховному процесі ВНЗ (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості громадянськості студентської молоді за результатами констатувального та формувального етапів експерименту (%)

Рівні	Експериментальна група				Динаміка	Контрольна група				Динаміка
	констатація		контроль			констатація		контроль		
	Частка	%	Частка	%		Частка	%	Частка	%	
Високий	16	10,8	35	23,6	+12,8	20	13,3	21	14	+0,7
Достатній	38	25,7	64	43,2	+17,5	40	26,7	42	28	+1,3
Середній	51	34,4	31	20,9	-13,5	49	32,7	48	32	-0,7
Низький	43	29,1	18	12,3	-16,8	41	27,3	39	26	-1,3
Статистика критеріїв T	$T_1 = 0,57$ $T_2 = 19,45$									

Так, в експериментальній групі показник студентів, які досягли високого рівня, збільшився з 10,8 % до 23,6 % (різниця 12,8 %). У цій групі можна також відмітити збільшення чисельності молоді, що досягла достатнього – з 25,7 % до 43,2 % (різниця 17,5 %) й середнього рівня – 20,9 % (було 34,4 %). Відзначимо, що низький рівень на основі аналізу двох зрізів в експериментальній групі знизився з 16,8 % до 12,3 % (попереднє значення 29,1 %). Одержані дані свідчать, що представники студентської молоді експериментальної групи прагнули до оволодіння вміннями й навичками громадянської поведінки.

У контрольній групі відбулися незначні позитивні зміни щодо перерозподілу рівнів сформованості громадянськості. Так, на контрольному етапі високий рівень виявили в 14 % студентів (було – 13,3 %), динаміка становить лише 0,7 %; достатній – 28 % (було 26,7 %) – динаміка 1,3 %; середній – 32,7 % респондентів (було 32 %); низький рівень – 26 % молоді (було 27,3 %).

Якісний аналіз результатів експериментальної роботи щодо формування громадянськості у студентської молоді, а саме: громадянської самосвідомості, позиції та поведінки після проведення експерименту показав, що більшість студентів абсолютно змінила погляди на громадянське виховання та громадянськість як високоморальну людську якість. Значно збільшилася кількість студентів, здатних правильно, грамотно, творчо висловити думки щодо свого

майбутнього в Україні, стверджуючи себе справжніми громадянами, патріотами. Також зросла кількість респондентів, що могли організувати й спланувати власну громадсько активну, практичну діяльність, працюючи над реалізацією творчих проектів соціального значення.

Відмінність значень показників реалізації громадянського виховання у вищій школі в експериментальній і контрольній групах істотна і є результатом створення педагогічних умов і впровадження моделі громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Статистична обробка результатів дослідження за допомогою критерію незалежності Пірсона підтвердила, що розроблена та впроваджена модель громадянського виховання студентської молоді та педагогічні умови є ефективними.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливого й актуального завдання, що виявляється в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування громадянськості студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

1. З'ясовано стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці. Невідкладні завдання, що стоять перед сучасним українським суспільством щодо формування справжнього громадянина країни, незадовільний стан рівня сформованості громадянськості, недостатня розробленість проблеми сучасного громадянського виховання як цілісної системи, нагальна потреба якнайшвидшого створення ефективної методики означеного аспекту виховання зумовили необхідність дослідження проблеми громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Аналіз практики громадянського виховання свідчить про брак якісної інформації правового характеру, що спричиняє аморфність громадянської позиції у студентській молоді, що безумовно позначається на виробленні моделі та стратегії поведінки в повсякденній діяльності.

Уточнено основні поняття дослідження, зокрема, „громадянське виховання”, що розглядаємо як процес, що відображає цілісність, взаємозбагачення та взаємозумовленість його компонентів (суб'єкти – учасники процесу; способи взаємодії між ними; методи, засоби й форми виховання), які орієнтовані на формування особистості громадянина за умови його прилучення до активної, продуктивної діяльності, під час якої відбувається становлення й розвиток громадянських якостей, цінностей і культури; громадянське виховання студентської молоді трактуємо як цілеспрямований процес формування громадянськості студентської молоді, що передбачає розвиток громадянської самосвідомості та вироблення громадянської позиції й поведінки, супроводжується підвищенням рівня громадянської культури.

2. Визначено критерії та показники сформованості громадянськості студентів, а саме: *когнітивний* із показниками – знання державної мови, традицій та історії рідного народу, Конституції, законів української держави, власних прав,

усвідомлення своєї приналежності до української держави, сформованість громадянської гідності, відповідальності й обов'язку; *ціннісний*, що виявляється в усвідомленні громадянських цінностей; сформованості патріотичної самосвідомості; *поведінковий*, показниками якого є сформованість громадянської позиції, здатність реалізовувати громадянські вміння та навички. Відповідно до виокремлених критеріїв і показників визначено рівні сформованості громадянськості студентської молоді: високий, достатній, середній, низький.

Проведений констатувальний етап експериментального дослідження за визначеними критеріями, показниками та рівнями сформованості громадянськості у студентів у навчально-виховному процесі вищої школи засвідчив переважання кількості студентів середнього (34,4 %) рівня, в той час як низький рівень зафіксовано у 29,1 % студентів; достатній рівень сформованості досліджуваної характеристики визначено у 25,7 % студентів, а високий – у 10,8 %, що спонукало до удосконалення процесу громадянського виховання у вищих навчальних закладах.

3. Розроблено і впроваджено модель громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі ВНЗ. Означена модель включала методологічний, критеріально-діагностувальний, результативний блоки. У межах змістового блоку визначено етапи діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу (інформаційний, діяльнісно-продуктивний, рефлексивний), зміст яких розкрито в напрямках роботи (цільовий, змістовий та організаційно-методичний), а також форми, методи, засоби виховання.

Означені напрями роботи з формування громадянськості студентської молоді реалізуються поетапно з використанням усього методичного інструментарію: методів, засобів і форм організації навчально-виховної діяльності студентів. Серед форм організації навчально-виховної діяльності пріоритетними є індивідуальні та групові. До методів формування громадянськості студентської молоді належать: проблемно-пошукові, метод моделювання ситуацій. Перевага при виборі засобів виховання надається тим, що мають соціальне й особистісне значення, стимулюють самостійну й науково-дослідну діяльність студентів.

4. Теоретично обґрунтовано педагогічні умови громадянського виховання студентства, зокрема: формування позитивної мотивації до виявів громадянськості як важливої якості особистості; запровадження активних та інтерактивних методів і форм роботи, активно-творчої громадської діяльності; використання потенціалу дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування громадянськості студентської молоді; використання в навчально-виховному процесі спецкурсу „Громадянське виховання студентської молоді”; виховання єдності правової, соціальної, професійної, поведінкової та особистісної спрямованості майбутнього фахівця.

На формульовальному етапі дослідження здійснено перевірку ефективності запропонованих педагогічних умов формування громадянськості студентської молоді в навчально-виховному процесі методами математичної статистики, що підтвердила їх ефективність, дієвість розробленої моделі, удосконалених форм і методів громадянського виховання, орієнтованих на формування особистісного потенціалу студентів вищої школи.

Одержані цифрові дані наприкінці формувального етапу в порівняльному аспекті із цифровими показниками констатувального етапу дослідження дали змогу зафіксувати позитивну динаміку: зменшення кількості студентів низького та середнього рівня сформованості громадянськості в експериментальних групах, тоді як кількість молоді з достатнім і високим рівнями сформованості досліджуваної характеристики визначається зростанням, вірогідність чого було підтверджено методами математичної статистики. Якісні зміни у студентів експериментальної групи характеризуються розвиненою й усталеною системою громадянських цінностей, позитивною налаштованістю; теоретичні знання з основ громадянськості дали можливість сформувати громадянську самосвідомість, сприяли виробленню власної позиції, соціалізації молоді, що позначилося на здатності кожного студента застосовувати вміння й навички поведінки у повсякденному житті, спрямувати їх на активну, продуктивну, громадську діяльність.

Проведене дослідження, незважаючи на його тематичну цілісність і логіко-змістову завершеність, водночас вказує на наявність похідних проблем, що потребують окремого вивчення, зокрема нагальним є розв'язання проблеми підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів до організації громадянського виховання у вищому навчальному закладі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Почиваліна Г. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності громадянського виховання / Г. Почиваліна // Гуманітарний Вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний пед. університет імені Григорія Сковороди” : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 21. – С. 234–236.

2. Почиваліна Г. Громадянське виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі ВНЗ / Г. Почиваліна // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вип. 30, ч. 2. – С. 32–36.

3. Почиваліна Г. Проблема визначення педагогічних умов реалізації громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі ВНЗ / Г. Почиваліна // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2012. – Вип. 36, ч. 2. – С. 193–199.

4. Почиваліна Г. Інтерактивні технології в системі формування громадянськості студентської молоді / Г. Почиваліна // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 19 (254), жовт., ч. I. – С. 160–164.

5. Хітрова Г. Характеристика структурно-функціональної моделі громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі / Г. Хітрова // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – Вип. 12. – С. 323–326.

6. Хітрова Г. В. Реалізація технології громадянського виховання студентів у навчально-виховному процесі ВНЗ / Г. В. Хітрова // Педагогіка вищої та середньої школи. – К. : ДВНЗ „КНУ”, 2013. – № 37. – С. 410–414.

7. Хітрова А. В. Технология гражданского воспитания студенческой молодежи / А. В. Хитрова // Вестник Академии знаний. – 2013. – № 3 (6). – С. 154–156.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Почиваліна Г. Компетентнісний підхід до вирішення проблеми громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі ВНЗ / Г. Почиваліна // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. „Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор”, 10–12 берез. 2011 р. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Ч. 4. – С. 8–11.

9. Почиваліна Г. Сучасний громадянин – представник студентської молоді: хто і який він? / Г. Почиваліна // Матеріали IV міжн. наук.-практ. конф. студ. та молодих науковців „Наука, освіта, суспільство очима молодих. Ч. 2 : Природничо-математичний, суспільно-гуманітарний та економічний напрями”. – Рівне : РВВ РДГУ. – 2011. – С. 97–98.

10. Почиваліна Г. Організація громадянського виховання студентської молоді у вищій школі: досвід Євпаторійського інституту соціальних наук РВНЗ КГУ / Г. Почиваліна // III всеукр. наук.-практ. конф. „Сучасні аспекти виховання студентської молоді”, 7–8 квіт. 2011 р. / [ред. кол.: О. І. Малеев (відп. ред.) та ін.]. – Х. : ХНАМГ, 2011. – С. 72–74.

11. Почиваліна Г. Толерантність в системі громадянського виховання студентської молоді / Г. Почиваліна // III міжн. наук.-теорет. конф. „Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності”, 19–20 трав. 2011 р. : зб. матеріалів / за заг. ред. Сауха П. Ю. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 209–211.

12. Почиваліна Г. Особливості громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі ВНЗ / Г. Почиваліна // Матеріали міжвузівськ. наук.-практ. конф. „Організаційно-педагогічні аспекти формування та розвитку майбутнього фахівця”, (Євпаторія, 24–27 трав. 2011 р.). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. – С. 56–59.

13. Почиваліна Г. Громадянська культура студентської молоді: генезис поняття / Г. Почиваліна // Матеріали міжвузівськ. наук.-практ. конф. „Виховання, освіта, менеджмент, філософія, право: історичний аспект”, (Євпаторія, 20–23 верес. 2011 р.). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. – С. 144–146.

14. Почиваліна Г. Громадянська культура студентської молоді в умовах єдиного освітнього середовища: теоретичний аспект / Г. Почиваліна // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. „Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентноспроможності майбутнього фахівця”, 22–24 верес. 2011 р. – Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. – Ч. 2. – С. 155–157.

15. Почиваліна Г. Використання інтерактивних технологій навчання в процесі формування громадянськості студентської молоді / Г. Почиваліна // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітаристики у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : зб. наук. пр./ за ред. канд. філос. наук Журби М. А. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – Ч. III. – С. 268–271.

16. Почиваліна Г. Куратор академічної групи в системі формування громадянськості студентів вищих навчальних закладів / Г. Почиваліна // Матеріали міжвузівськ. наук.-практ. конф. „Організаційно-педагогічні аспекти формування та розвитку майбутнього фахівця”, (Євпаторія, 22–25 трав. 2012 р.). – Євпаторія : ЄІСН РВНЗ КГУ, 2012. – С. 33–35.

17. Хітрова Г. Технологія громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищої школи / Г. В. Хітрова // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. „Інноваційні технології в освіті”, (Ялта, 27–29 верес. 2012 р.) : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2012. – С. 117–118.

АНОТАЦІЇ

Хітрова Г. В. Громадянське виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2014.

У дисертації досліджено проблему громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

На підставі теоретичних та емпіричних результатів дослідження обґрунтовано педагогічні умови громадянського виховання студентства, якими є формування позитивної мотивації до виявів громадянськості як важливої якості особистості; запровадження активних та інтерактивних методів і форм роботи, активно-творчої громадської діяльності; використання потенціалу дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування громадянськості студентської молоді; використання в навчально-виховному процесі спецкурсу „Громадянське виховання студентської молоді”; виховання єдності правової, соціальної, професійної, поведінкової та особистісної спрямованості майбутнього фахівця.

Теоретично обґрунтовано та практично перевірено модель та педагогічні умови громадянського виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Ключові слова: громадянське виховання, студентська молодь, громадянськість, навчально-виховний процес, вищий навчальний заклад, педагогічні умови, модель.

Хитрова Г. В. Гражданское воспитание студенческой молодежи в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины. – Умань, 2014.

В диссертационной работе исследуется проблема гражданского воспитания студенческой молодежи в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения.

В диссертации определена специфика гражданского воспитания студенческой молодежи в учебно-воспитательном процессе, основу которой составляют объективные и субъективные факторы, обуславливающие реализацию этого явления в высшей школе. К объективным относятся: девальвация общечеловеческих и гражданских ценностей, расширение информационного пространства и выполнение различных социальных ролей, к субъективным – самостоятельность, вхождение во взрослую жизнь, критичность и эмоциональная отзывчивость, сформированность мировоззрения, определенных убеждений, отношение к событиям, которые происходят в стране, на процесс упрочения гражданской позиции и поведения.

В результате теоретического исследования определены, научные подходы к гражданскому воспитанию студентов. Стратегическими ориентирами в определении системы гражданского воспитания студенческой молодежи являются реализация исторической традиции, тенденций свободного и гуманистического образования, создание условий для субъект-субъектного взаимодействия участников учебно-воспитательного процесса, соблюдение положений деятельностного, системного, функционального, аксиологического и культурологического подходов. Указанные научные подходы позволили конкретизировать сущность гражданского воспитания, в первую очередь, как целостной, иерархической системы с присущими только ей характеристиками и особенностями, в основе которой лежит процесс формирования гражданской позиции и поведения, составляющих фундамент развития гражданского самосознания и культуры студенческой молодежи в учебно-воспитательном процессе высшей школы.

Обоснованы концептуальные принципы гражданского воспитания студентов в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения: системности, комплексности, самоактивности, интеркультурности.

Определены возможности гуманитарных, социальных дисциплин в системе формирования гражданственности у студентов высшей школы. Предметы социально-гуманитарного цикла (история Украины, философия, иностранный язык, украинский язык, социология, экономическая теория, политология, правоведение, этика и эстетика) в высшем учебном заведении формируют у студентов системное представление об обществе и непосредственно направлены на процесс гражданского воспитания, выступают основой в системе гражданского воспитания студентов в высшей школе. Вместе с тем, они тесно взаимосвязаны с другими предметами, а также с самостоятельной учебной и общественной деятельностью студентов, направлены на формирование гражданского самосознания студенческой молодежи.

В диссертации описаны эффективные формы, методы и средства воспитания, среди которых выделяются активные и интерактивные. Существенное значение в отборе форм гражданского воспитания имеет их системность, а также комплексный подход. В процессе формирования гражданственности использовались такие формы и методы: лекционно-практические занятия, спецкурс, практикум, работа с периодикой, тематические кураторские часы, воспитательные мероприятия; „Микрофон”, „Займи позицию”, „Круг идей”, „Мозговой штурм”, диспут, дискуссия, деловая игра, проектный метод, создание и решение проблемных ситуаций.

Разработана и внедрена модель гражданского воспитания студенческой молодежи в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения, представлена личностно-гуманистической парадигмой, подходами, принципами, педагогическими условиями обеспечения эффективности формирования гражданственности студентов и структурой гражданственности.

Теоретически обоснованы педагогические условия гражданского воспитания студенчества, в частности: формирование положительной мотивации к проявлениям гражданственности как важного качества личности; внедрение активных и интерактивных методов и форм работы, активно-творческой общественной деятельности; использование потенциала дисциплин социально-гуманитарного

цикла по формированию гражданской ответственности студенческой молодежи; использование в учебно-воспитательном процессе спецкурса „Гражданское воспитание студенческой молодежи”; воспитание единства правовой, социальной, профессиональной, поведенческой и личностной направленности будущего специалиста.

Результаты педагогического эксперимента подтвердили гипотезу исследования об эффективности педагогических условий, направленных на формирование гражданской ответственности у студентов. Доказано, что педагогические условия не только позволяют повысить уровень гражданской ответственности, но и оказывают положительное влияние на развитие личности.

Ключевые слова: гражданское воспитание, студенческая молодежь, гражданственность, учебно-воспитательный процесс, высшее учебное заведение, педагогические условия, модель.

Hitrova G. V. Civic education of students' in the educational process of higher education. – On the right manuscript.

The dissertation on the scientific degree of the Candidate of Pedagogical sciences in specialty 13.00.07 – theory and methods of upbringing. – Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychna. – Uman, 2014.

The problem of students' civic education in the educational process of the higher educational establishment is investigated in the thesis.

On the basis of theoretical and empirical investigation results pedagogical conditions of students' civic education were grounded. Those are formation of positive motivation to civic consciousness demonstration which is an important personal trait; implementation of active and interactive activities methods and kinds, active and creative civic activity kinds; usage of the potential of socio-humanistic course in order to develop students' civic consciousness; usage of the „Civic education of students” option in the educational process; education of unity of legally, socially, professionally, behaviorally and personally oriented future expert.

The model and pedagogical conditions of students' civic education in the educational process of the higher education establishment are theoretically grounded and practically tested.

Key words: civic education, students, civic consciousness, educational process higher educational establishment, pedagogical conditions, model.

Підписано до друку 24.02.2014 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 18.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru
Сайт: nsvit.cc.ua